

VAGABOND

DIN VENN I VERDEN! #5.2018 Pris kr 129 25. årgang vagabond.no

INTERRAIL

+ Europas beste sommerruter
praktisk guide og pakkeliste

24
TIMER I
CADIZ

Kambodsja
Soloppgang over Angkor Wat

Malaga
Matmarkeder og historisk sjarm

USA
Fem hippe nabolag

Vilnius
En by for oppdageren

Piemonte
Vingårdsferie

Redaksjonens favoritter:
Lisboa, Hellas og
Shanghai

Guatemala
I mayaindianernes fotspor

TIDSAM 1352-05 05
9 777023 060014
RETURUKE v 35

KAMBODSJA

— et veivalg

Morgenstemning i Siem Reap. To venner møtes hver morgen på tempelplassen og samtaler om det meste. Den eldre er en tidligere munk som nå har kone, barn og barnebarn. Den yngre har vært munk i 15 år, men forbereder seg nå til et hverdagsliv utenfor templet.

Kambodsja raser opp som et av de mest populære reisemålene om dagen. Som turist handler det om å etterlate seg positive fotavtrykk.

MARIANNE LIE BERG ANNE BRÁTVEIT

NÅR DERE SER tempelet, svinger dere av til høyre, ikke følg etter de andre til venstre, kommanderer Katrine Solhaug.

Vi sitter i palmehagen til Babel Guesthouse i Siem Reap og får instruksjoner av den norske innehaveren, som sammen med sin ektemann, Simen Julner, har drevet stedet siden 2011. Hun anbefaler oss å se soloppgangen over Angkor Wat-tempelet allerede første morgen mens vi fortsatt er jetlagged.

KLOKKEN 04.30 NESTE morgen raser vi av gårde i en tuk-tuk gjennom nesten tomme gater. I veikanten begynner det så vidt å våkne til liv. Små salgsboder gjøres klare for dagens dont. Det koker i store gryter, og latteren slår igjennom lydturen fra trafikken her og der.

– Dere må inn og kjøpe billetter, sier Mr. Chat, en av sjåførene fra Babel. Han peker på inngangsdøren til det som ser ut som en gammel jernbanestasjon.

Babel har sine egne sjåfører som gjerne følger gjestene under hele oppholdet, og vi etterlater uten bekymring bagger med kamera i vognen til Mr. Chat. Gammeldage billettluke ligger på rekke og rad med allerede meterlange køer foran hver luke. Vi deler oss, Anne står i kø, jeg jakter på kaffe.

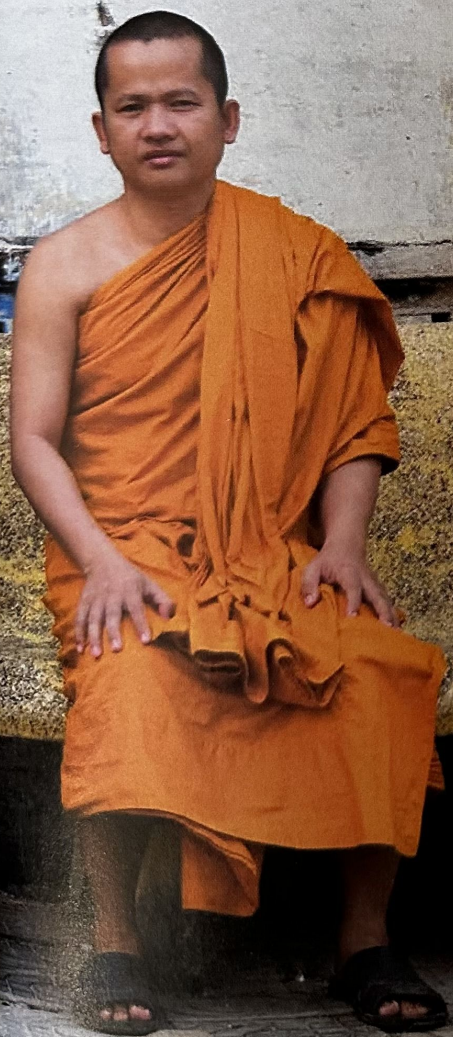
– En macchiato på soyamelk, ropes det på klingende australsk.

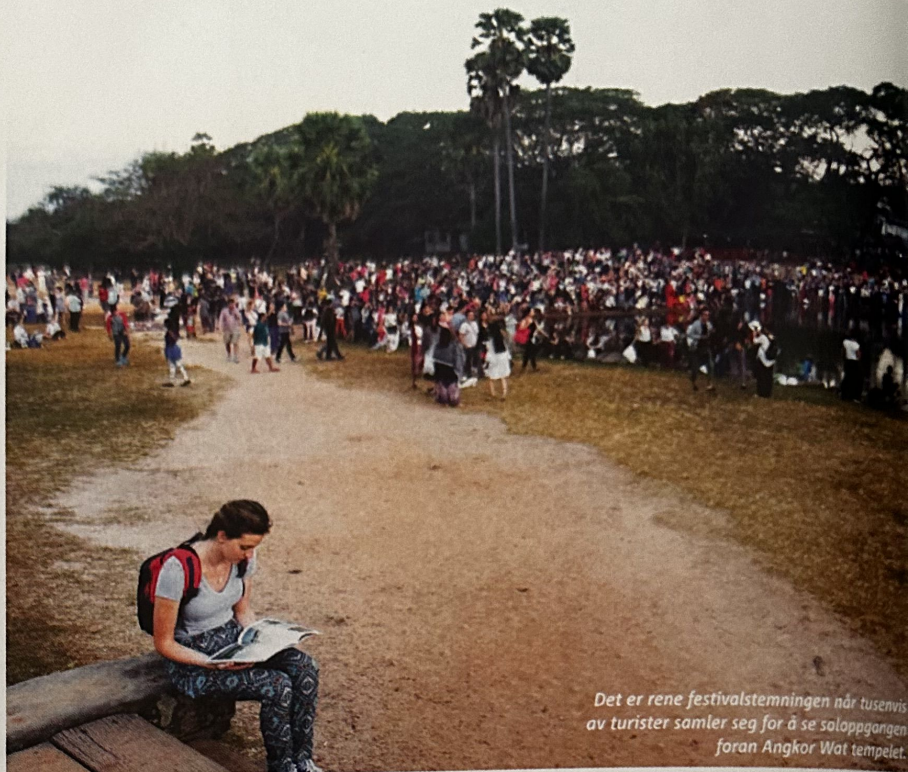
Og der rundt et hjørne er den gamle nescaféen byttet ut med en skinnende blank italiensk kaffe-maskin for å imøtekomme vestlige turisters etter hvert så avanserte kaffesmak. Av gammel vane bestiller jeg en cappuchino og skjønner at

når den koster 3,50 dollar, omtrent 30 norske kroner, er dette en ganske genial forretningsidé. Med dagspass til tempelområdet for 37 dollar, nylig satt opp fra 20 dollar, haster vi tilbake til tuk-tuken, som nå skjærer i kanefart sammen med andre tuk-tuker lenger og lenger inn i jungelen. Vi blir satt av på en parkeringsplass og følger instinktivt etter menneskemengden. Mørket er overveldende, og vi snubler oss frem uten å ane hva vi har rundt oss, helt til vi skimter tempelet og skjener som beordret av til venstre.

LYDEN AV SIKADER bryter stillheten. Ingen snakker høyt. Det er en intim og myk stemning i jungelen. Solen står sakte opp og avslører stadig flere av de arkitektoniske detaljene ved Angkor Wat-tempelet. Ikke rart at det omtales som et av verdens underverker. Fra det niende til det femtende århundret ble det bygget mer enn tusen templer over så mye som tre hundre kvadratkilometer her ute i jungelen. Etterlevningene etter Khmer-riket forteller om en avansert sivilisasjon, som ved siden av å bygge eksepsjonell arkitektur, hadde velfungerende infrastruktur med hydrauliske konstruksjoner og kommunikasjonslinjer.

DET ER INGEN tilfeldighet å overvære soloppgangen her ute. Ifølge sanskrit- og Khmer-tekster følger den arkitektoniske planen solens bevegelser over himmelen. Aksens i komplekset henvender seg direkte til planetene i universet for å skape harmoni mellom jordkloden og

V
KAMBODSIA

Paraply beskytter mot solen som blir ganske påtrengende utover dagen på en av de timelange tempelrundene i Angkor Wat-området.

Det er rene festivalstemningen når tusenvis av turister samler seg for å se soloppgangen foran Angkor Wat tempelet.

verdensrommet. Khmer-folket jaget ikke etter verdensherredømme på jorden, de ville skape et spirituelt, politisk, kosmologisk, astronomisk og geofysisk senter.

DE FÅ TURISTENE som har begynt å bevege seg foran fasaden, åpenbarer de absurde dimensjonene vi har foran oss. En gigantisk ornamentert mur flankeres av fem tårn som skyter 65 meter opp i været som pertentlig friserte trær i kjempenes rike.

Angkor Wat sies å være det største og mest spektakulære av templene som er gravd frem, og ble bygget under kong Suryavarman II's regjeringstid (1113-1145/1150). Det ble dedikert til den hinduistiske guden Vishnu. Templene ble bygget som hjem for gudene, og arkitekturen måtte gjenspeile styrken til den til enhver tid gjeldende hersker for å gjøre det attraktivt for gudene å bo her.

DAGSLYSET ÅPENBARER OGSÅ omgivelsene rundt oss. Vi skjønner ikke helt hva Katrine mente med at det ville være færre mennesker på denne siden. Det er ikke før vi går opp på stein-

Den videre utforskningen av verdens mest sjeldne templer blir en øvelse i kjøgang. Hver gang vi hever kamera-linsen, står det en turist foran. Bruken av selfiestang overgår alt hva vi forventet.

gangen som fører opp til tempelet at det går opp for oss hva hun siktet til. På gressletten på den andre siden brer et enormt menneskehav seg utover. Tusenvis står og glaner på tempelet. Det er som å se utover gressletta på Øya-festivalen i Oslo.

Den videre utforskningen av verdens mest sjeldne templer blir en øvelse i kjøgang. Hver gang vi hever kameralinsen, står det en turist foran. Bruken av selfiestang overgår alt hva vi forventet.

– Jeg har kjørt tuk-tuk i ni år, det var ikke sånn da jeg begynte. Nå er det like mange mennesker her hver dag, sier Mr. Chat.

Menneskemengden til tross, det føles som en ære å få lov til å besøke et knippe av disse templene. Detaljene er endeløse, og man klarer ikke la være å fundere over hvordan vår tids byer ville sett ut hvis dagens byutviklere bare hadde hatt et snev av samme estetiske ambisjonsnivå.

KAMBODSIA ER PÅ TOPP TI over populære reisemål på Tripadvisor. Ifølge Ministry of Tourism Cambodia (MOT) i Phnom Penh har antall turister økt fra 367 000 i 1998, året etter Pol Pot døde, til

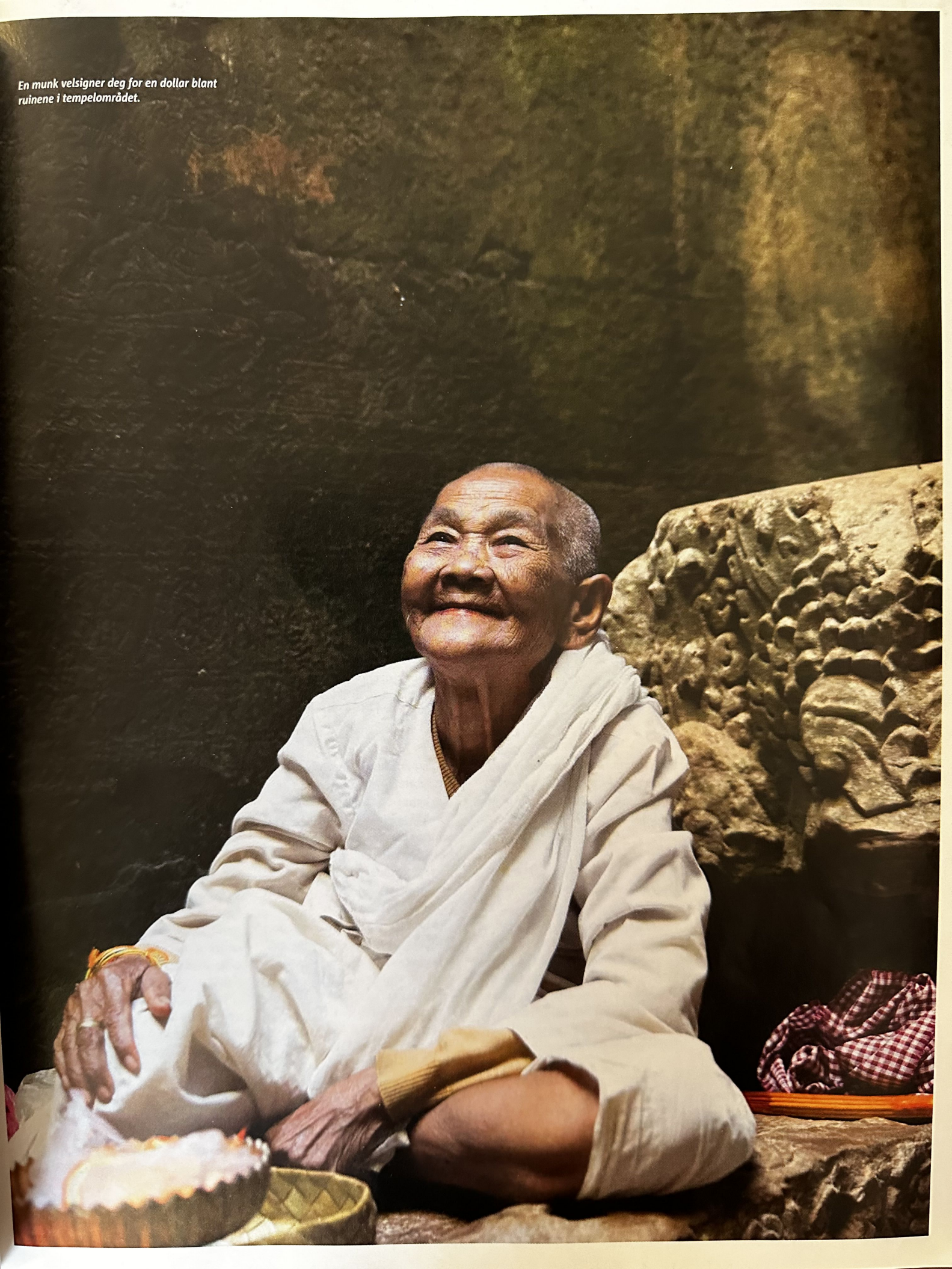
over fem millioner i 2016, med en stadig økning utover i 2017.

FRYKTEN FOR ETTERDØNNINGENE etter Røde Khmer-regimet har omsider avtatt, og de som tror landet herjes av kriminelle som skal robbe dem, kan senke skuldrene. Det medbrakte pengebeltet føles som en vits, og når vi ved en glipp klarer å glemme igjen lommeboken ved en bod på Phsar Char kalt The Old Market i sentrum av Siam Reap, tar de ansatte vare på den til vi kommer tilbake. Alle vi møter snakker litt engelsk og viser en sjelden varme og imøtekommenhet som gjør at man instinktivt føler seg velkommen.

DET ER IKKE tvil om at byen er utsatt for en voldsom ekspansjon. På annet hvert hjørne hamres det ivrig, og den ene høyreste bygningen med blanke fasader og store glassvegger dukker opp etter den andre, og vestlige merkevarer har inntatt de fleste av de nye fasadevinduene.

SIEM REAP HAR preg av en stor by, men føles ikke som en storby. En

En munk velsigner deg for en dollar blant ruinene i tempelområdet.

De karakteristiske oransje draktene til munkene dukker opp overalt, fra midt inne i den hektiske bytrafikken til ute i tempelområdet.

gåtur langs Siem Reap-elven leder til Wat Preah Prohm Rath-templet, der man kan ha gleden av en dypere samtale med en av klosterets munkar, eller man kan slenge seg ned på en av de utallige kafeene i en av smågatene rundt Pub Street, som tilbyr variert cuisine på dagtid og et ganske vilt natteliv etter mørkets frembrudd.

VED EN TILFELDIGHET passerer vi Shinta Mani Resort på den andre siden av elven for Old Market-området, et lite kvartal som oser av ro og sjarm. Det står Made In Cambodia Market på et skilt, og vi går inn. Et indre gårdsrom er omkranset av butikker og kafeer. En lang rekke salgsboder strekker seg gjennom gårdsrommet.

– Hello, how are you? Where are you from?

Lina viser stolt frem pashminasjal

Prisene er ikke høyere enn på The Old Market, som grenser til Pokambor Avenue. Forskjellen er at her vet vi at produktene er laget lokalt og at pengene går til lokale håndverkere.

og tepper i de nydeligste farger. Hun forteller at de er laget av familien hennes.

– Vi har en egen fabrikk utenfor sentrum. Der lager vi alt selv for hånd. Dere må komme på besøk neste gang dere er her, sier hun med oppriktighet i stemmen.

Prisene er ikke høyere enn på The Old Market, som grenser til Pokambor Avenue. Forskjellen er at her vet vi at produktene er laget lokalt og at pengene går til lokale håndverkere.

MELLOM UTFLUKTENE rundt i byen tar vi små pusterom i den fredelige palmehagen på Babel. Temperaturen ligger på 35 varmegrader, og vi nipper lett til våre halvannen liters vannflasker kjøpt borte på hjørnet. Men det er noe med blikkene fra Katrine og de andre på Babel. Selv

går de rundt med vannflasker med Babel-logo som selges i resepsjonen, men vi tenker at vi ikke gidder å kjøpe en suvenir, det skal jo tross alt fraktes med hjem.

–TURISTER SOM KOMMER hit, klager over alt plastsøppelet som er rundt i gatene. Det de ikke vet, er at 4,6 millioner plastflasker per måned ender opp på landsbygda i Kambodsja som følge av turistene, sier Katrine.

Vi har selvfølgelig ikke lest brosjyrene som ligger på hotellrommet, men der står det. Vannflaskene som selges, skal du ta med deg og ikke kaste. Babel fyller dem opp gratis, og du har raskt spart inn de ni dollarene det koster å kjøpe flasken.

Katrine forklarer videre at infrastrukturen og utdanningsnivået i Kambodsja ikke følger i takt med den voldsomme ekspansjonen

Turistene er blitt så mange ute på tempelområdet Angkor Wat at det er vanskelig å få tatt et bilde uten at det dukker opp en linselus.

Wat Preah Prohm Rath-tempelet i Siem Reap har et spektakulært eksteriør som står i kontrast til den rolige atmosfæren på baksiden av inngjerdingen.

og økningen av turister. Under Pol Pot-regimet (1975–79) ble over halvparten av landets befolkning henrettet, og de gikk systematisk etter alle med utdannelse. Landets utvikling stoppet nærmest opp, og fortsatt i dag er det mange som mangler de helt grunnleggende tingene som tilgang til vann, et ordentlig utbygget kloakksystem og ikke minst utdannelse.

– **MANGE TURISTER SER** ikke sammenhengen mellom den lave utdannelsen blant Khmer-folket og alt søppelet på bakken. De tror at de bare er late. I gamle dager pleide de å kaste søppel på bakken, men da var det matavfall som ble til jord. De skjønner ikke at mye av det søppelet vi har i dag ikke forsvinner i jorda, forklarer Katrine.

Da Katrine og Simen bestemte seg for å slå seg ned i Siem Reap, var det i utgangspunktet for å drive globalstu-

Etter å ha undervist fire kull med over seksti norske studenter, har Katrine og Simen valgt å avslutte undervisningen og fokusere på ansvarlig turisme gjennom driften av Babel.

dies i samarbeid med Universitetet i Stavanger. Målet var å gi studenter opplæring i ansvarlig turisme, verdt 30 studiepoeng av en bachelorgrad i reiselivsledelse.

EFTER Å HA undervist fire kull med over seksti norske studenter, har Katrine og Simen valgt å avslutte undervisningen og fokusere på ansvarlig turisme gjennom driften av Babel. Nå holder de jevnlig foredrag om ansvarlig turisme for små og store grupper fra hele verden. De ansatte på Babel får i tillegg god opplæring og sprer ordet daglig til turistene som er på besøk.

– Ansvarlig turisme handler om at pengene fra turismen skal komme lokalbefolkningen til gode. Det handler også om hvordan en på best mulig måte skal reise uten å etterlate seg for store fotavtrykk, sier Katrine.

Babel arrangerer årlig ryddeaksjoner hvor de inviterer alle gjestene sine til å være med. De inviterer også andre gjestehus, hoteller, restauranter og barer, både turister, ansatte og tuk-tuk-sjåfører. Denne søppelaksjonen er blitt så populær at Babel stadig får forespørsler fra grupper som skal bo på Babel om å arrangere en slik aksjon for dem.

– Det er viktig at kambodsjanerne selv får lære hvorfor plastforsøpling ikke er bra, sier Katrine.

DA FAREN TIL Katrine, presten John-Daniel Solhaug, ble 60 år i 2010, ville han at gjestene skulle donere penger til Sangkheum Centre for Children istedenfor å gi ham en gave. På den måten ble Solhaugfond etablert, som i dag finansierer utdannelse for de ansatte og tuk-tuk-sjåfører på Babel gjennom Babel Educational Program.

På silkefarmen Angkor Silk Farm kan man få se og oppleve hvordan ekte silke skapes fra larvestadiet til ferdig vevde produkter.

Silkefarmen drives som et co-operativ der kvinnene selv styrer sin egen arbeidsplass og får utbytte av fortjenesten.

De ansatte tilbys muligheten til å gå på Australian Centre for Education, som er den beste engelske skolen i Siem Reap, og kan også fortsette med høyere utdanning på Build Bright University eller University of South East Asia.

– Da vi sa til de ansatte at de skulle få opplæring, sa de bare ja, ja, men da de endelig skjønnte at vi mente alvor. Du skulle sett de ansiktene, sier Katrine og smiler varmt før hun skyter inn at en av de ansatte snart er ferdig med sin mastergrad.

– Vi er så stolte.

BLIR DERE MED på bryllup, roper Katrine en morgen. Hun sitter i palmehagen iført treningsutstyr sammen med sin mann.

Når en av de ansatte eller noen de kjenner skal gifte seg, blir gjestene automatisk invitert med. Vi er der i bryllupslesongen og får gleden av å være med på bryllupet til Peasey og Srey Oun iført solkjoler og Birkenstock.

Et gedigent rosa telt er satt opp på landsbygda. Det er lagt enorme summer i leie av høyttaleranlegg som lammer ethvert forsøk på konversasjon. Bruden skifter fem

ganger i løpet av kvelden, og stemningen er høy, barn som gamle danser og vugger til musikken. En av Khmer-gjestene tar meg med på en omvisning, navnet hans forsvinner i musikken. Han roper at denne familien har toalett, men mange i området har det ikke. Det koster tre hundre dollar å bygge et toalett med en vanntank der man bruker en øse til å skylle ned i kloakken. Har man ikke et sånt lite skur, må man gå ut i skogen. Det fører til mange magesykdommer blant de lokale.

DEN GRUFULLE HISTORIEN. Det er ingen vei utenom, vi må se Tuol Sleng-museet i hovedstaden Phnom Penh før vi reiser hjem. Det kan være å anbefale å begynne reisen her.

Museet er en gammel skole, Tuol Svay Prey High School, som Pol Pot gjorde om til et fengsel og torturkammer. For en i overkant arkitekturinteressert reisende blir jeg først paff av hvor vakker den brutalistiske arkitekturen er. Rektangulære betongblokker på tre etasjer strekker seg rundt en skolegård med trær som kaster magiske skygger. Det som

Det koster tre hundre dollar å bygge et toalett med en vanntank der man bruker en øse til å skylle ned i kloakken. Har man ikke et sånt lite skur, må man gå ut i skogen.

bryter den tilsynelatende idyllen, er alle turistene som går rundt med hodetelefoner. Ansiktsuttrykkene er forvridde, bistre, sjokkerte, triste. Det de hører på er grufulle historier om hvordan uskyldige mennesker ble torturert til døde her inne. Nesten ingen overlevde Tuol Sleng.

FERDEN INNOM DE ulike klasserommene med gitter foran vinduene, er vanskelig å svelge. Her står fortsatt jernsengene som fanger ble torturert på, og bloddammene som har sugd seg ned i betongen sier sitt. Utfyllende dokumentasjon gir også et bilde av hvordan amerikanske styrker teppebombet Kambodsja i forbindelse med Vietnamkrigen, noe som gjorde det lettere for Pol Pot å ta makten over den allerede utarmede befolkningen. Alt i alt gir besøket et bilde på hva som har skjedd med dette landet, og en forklaring på den enorme jobben det er å bygge opp igjen det mentale så vel som de fysiske omgivelsene. ▣

GUIDE

KAMBODSJA

FAKTA

Land i Sørøst-Asia, grenser mot Thailand, Laos og Vietnam.

Hovedstad: Phnom Penh

Antall innbyggere: Ca. 14,8 millioner

Styreform: Konstitusjonelt monarki

Religion: Buddhistisk og muslimsk

Språk: Khmer

Valuta: Kambodsjansk riel. 1000 riel = 1,97

NOK. Amerikanske dollar brukes for det meste, men riel fungerer til småkjøp.

Beste tid å reise: Desember og januar, men fint helt fra november til april. Regntiden er fra april til oktober.

Landnummer: +855

REISEN DIT

Fly til Phnom Penh koster rundt 5–6000 kroner. Malaysia Airlines har store maskiner som gir romslig med plass selv på de billigste setene. Tar ca. 20 timer med to mellomlandinger. Skal man direkte til Siem Reap, kan det lønne seg å ta mellomlandingen i Bangkok fremfor å fly via Phnom Penh.

REISEN RUNDT

Tuk-tuk er tohjuls vogner som kjøres av en moped. De fungerer som et effektivt fremkomstmiddel i storbyer og anbefales fremfor taxi. Flere av hotellene og gjestehusene i Siem Reap har avtaler med egne tuk-tuk-sjåførere som kan følge deg gjennom oppholdet. Busser kan også tas mellom ulike severdigheter, og det går langdistansebusser mellom Phnom Penh og Siem Reap som tar ca. 6 timer. Busselskapet Giant Ibis er populært blant expats og har wifi. Det går også småfly mellom Phnom Penh og Siem Reap som tar ca. 45 minutter, og koster ca. 1000 kr én vei. Jernbanen ble ødelagt under Pol Pot-regimet, men noen ruter begynner å dukke opp igjen. De kan være verdt å prøve.

UTFLUKT

Angkor Wat er et tempelområde i jungelen som regnes som et av verdens syv underverker og er oppført på UNESCOs verdensarvliste. Det sies at det ble bygget mer enn tusen templer over et tre hundre kvadratkilometer stort område i jungelen, ca. fem–seks kilometer fra Siem Reap.

Rundt sytti av bygningene er gravd frem. Avstanden mellom templene er så store at det kan lønne seg å leie en tuk-tuk for en hel dag som kan kjøre fra tempel til tempel. Billetter kjøpes på et eget kontor som tuk-tuk-sjåføren kan kjøre deg til på veien ut til området.

Dagspass 37 USD, 3-dagers pass 62 USD. Billettkontoret er åpent kl 05.00–17.30.

ANSVARLIGE FORETAK

Vi har en tendens til å overse brosjyrer på hotellrom og på kafeer, men i Kambodsja ligger det en del varselsbrosjyrer rundt omkring som man bør få med seg. De opplyser om organisasjoner og bedrifter du skal unngå å støtte økonomisk fordi de bruker barn til å lokke penger ut av turister. Her er en liste over noen av de organisasjonene som kan være hjelpelige med informasjon, samt lokale tiltak som er verdt et besøk:

Child Safe Movement: Tilbyr råd for hvordan man som turist kan håndtere møtet med utnyttelse av barn i Kambodsja.

■ thinkchildsafe.org

Friends'n Stuff: En organisasjon som hjelper barn og unge bort fra gata og tilbyr dem utdanning og jobb. Har flere kafeer, restauranter og butikker i Phnom Penh og Siem Reap.

■ friendsnstuff.org

Ayana Journeys: Tilbyr turer til lokale håndverkere, munk og kokker der man får oppleve ekte Khmer-kultur og være med på kurs.

■ ayanajourneys.com

Angkor Silk Farm: Produserer silke og syr egne silkeprodukter av høyeste kvalitet. Drives som en kooperasjon med syerskene.

■ artisansdangkor.com

Solhaugfond: Jobber med opplæring rundt bærekraft og utdanning av de ansatte på Babel Guesthouse.

■ solhaugfond.wordpress.com

OVERNATTING

SIEM REAP

Babel Guesthouse drives av det norske ekteparet Katrine Solhaug og Simen Julner. Personlig og sjarmerende overnattingssted. Blir kjent med innehaverne og de ansatte.

■ babel-siemreap.com

Maison557. Lite guesthouse i et bygg fra 1950 med hint av luksus. Huser kontorene til Ayana Journeys i første etasje.

■ maison557.com

PHNOM PENH

Velkommen Guesthouse. Ligger kun 50 meter fra Mekongelven. Befriende å få rom i en av de øverste etasjene. Fantastisk utsikt over byen som gir et lite pusterom fra storbykaoset på bakkeplan.

■ velkommenguesthouse.com

The Balé Phnom Penh, nylig åpnet luksushotell med en zenaktig atmosfære. Minimalistisk arkitektur og design med en slående utsikt utover Mekongelven.

■ thebalephnompenh.com

MAT

Matkulturen ligner på den i Thailand og Vietnam med mange ulike ris- og nudletter som serveres med et stekt egg på toppen. Khmer-retter er ofte laget på kosmelk, og fiskecurryen *amok trei* er en spesialitet som serveres i bananblader. Er du tørst, anbefales det å kjøpe en hel kosnøtt for ca. 1 USD. En helt enkel frisk salat kan det være vanskelig å få tak i, men så skal man også være varsom med bakterier. Selv de lokale sliter med mage- og tarmbakterier som følge av den dårlige vann- og kloakksituasjonen i landet.

VISUM

E-visum kan enkelt bestilles på: evisa.gov.kh. Det koster 36 USD for maks opphold på 3 mnd. Det er også mulig å søke visum ved en ambassade eller kjøpe det ved ankomst på flyplassen.

Bøker for reisen!

Må snakke med folk

– Vindusplass på Vagabond ekspresen

Helge Baardseth er ute med en samling av hans beste reiseessays i Vagabond 30 år! Et must for Helge-

kr 249,- + porto

VAGABOND

Kjøp den på vagabond.no

Reiseklinikk

Reisevaksiner

Lege Gunnar Hasle
Spesialist i tropesykdommer

St. Olavs plass 3, Oslo

tlf. 22991580

www.reiseklinikken.no